

Luthersk kirkedannelse i Sør-Afrika

Del 1: Dynamisk misjonsinnsats

GUNNAR LISLERUD

1. Misjon og kirke blant afrikansk befolkning og hvite settlere

Det er få land i den tredje verden, hvor kristen misjon har satset så massivt i personell og økonomiske ressurser som i Sør-Afrika. I tillegg kommer immigrasjonskirker som fulgte de hvite kolonister. Det betyr at alle de store europeiske kirkesamfunn (mainline churches) er representert på sør-afrikansk jord - også de lutherske kirker.¹

Hvit kolonisasjon ble innledet i året 1652, da den hollandske kommandant Johan A. van Riebeeck i Dutch East India Company grunnla Kappstaden helt på sydspissen av det afrikanske kontinentet. Reformerte prester fra Holland fulgte immigrantene (boerne) og kom til å spille en avgjørende rolle i oppbyggingen av boer-republikkene - Orange-fristaten og Transvaal-republikken.

De engelsktalende kirker fulgte i kjølvannet av den engelske okkupasjon av landet i det 19. århundre. De protestantiske kirkesamfunn var påvirket av den evangeliske vekselen i Europa i begynnelsen av det samme århundre, og dette førte til dannelsen av evangeliske misjonsselskaper, som startet misjonsvirksomhet blant den svarte befolkningen i Sør-Afrika.

Slik kom anglikanere, metodister, kongregasjonalister og presbyterianere inn i landet.

Den romersk-katolske kirke fulgte immigranter fra Europa og lut-

herse kirker i Tyskland fulgte tyske settlere til Sør-Afrika og Sør-Vest Afrika. Også fra Norge og Sverige kom det immigranter. De fikk kontakt med hjemlandenes misjonsselskaper.

Et særmerke ved den sør-afrikanske kirkedannelse er de mange «independent» eller «indigenous churches». Dette er uavhengige afrikanske kirker blitt til på afrikansk jord bl.a. som protest mot rasepolitikken i stat og kirke. Potensielle afrikanske ledere i de etablerte kirker og misjoner fikk sjelden slippe til i lederposisjoner. I stedet etablerte de sine egne kirkesamfunn - ofte påvirket av afrikansk religion.

I dag regner man at 77 prosent av landets totale befolkning er døpt og medlem av en kristen kirke. Det er det høyeste prosenttall for samtlige nasjoner i den tredje verden.

De hvite settlerne i Sør-Afrika ble minoritetsgrupper i det afrikanske stammesamfunnet og utgjør i dag omlag 12 prosent av den totale befolkning. Allikevel har de maktet å tilrive seg 87,3 prosent av landets jord. Den hvite befolkningen har målbevisst tatt sikte på å bevare Sør-Afrika som den hvite manns land. Det skulle bety «Apartheid» dvs. atskillelse mellom rasene - i boligområder, skoleverket, helsevesenet, landbruk og næringsliv. Boerne prøvde også å gjennomføre Apartheid i kirkelivet og krevde separate hvite og svarte kirker og menigheter. Først ved det skjellsettende valget i 1994 da Nelson Mandela og hans parti «African National Congress» (ANC) kunne innta regjeringsmakten, ble landet åpnet for et demokratisk flertallstyre med like borgerrettigheter for alle landets innbyggere - uavhengig av rase eller stammetilhørighet. Da ble de demokratiske prinsipper «one person one vote» og «equal pay for equal work» gjennomført.

Sør-Afrika har i dag 45 millioner innbyggere. Den afrikanske befolkning teller omlag 35 millioner fordelt på 13 stammer, mens de hvite utgjør vel 5 millioner. I tillegg kommer 3 millioner halvhvite og 1 million asiater, hvor flertallet er indere.

Den politiske utviklingen i landet helt fra det 16. århundre har fulgt en klar segregasjonslinje. Det gjelder både for boere og engelskmenn som har vekslet om å styre landet. Mest konsekvent var boernes «Apartheid-styre» med total atskillelse mellom rasene. Denne filosofi og praktiske politikk har også fått betydning for den kirkehistoriske utvikling.

De mange immigrasjonskirkene og misjonsselskapene samlet seg i stedegne kirker innenfor den kirkefamilie de tilhørte. Men et avgjørende spørsmål ble om hvite og svarte menigheter kunne innlemmes i den samme kirkeorganisasjonen. Kunne hvite, svarte, halvhvite og indiske kristne bli medlemmer i den samme menigheten? Underveis mot dette målet skulle kirkelederne få store problemer med fotfolket

i kirkene, som ofte ønsket segregasjonspolitikken gjennomført ikke bare i staten, men også i kirken. Den katolske kirke har lyktes best når det gjelder å samle alle sine medlemmer i ett kirkesamfunn med felles menigheter, felles presteskap og felles budsjett. Med forskjellig suksess har anglikanere, metodister, kongregasjonalister og presbyterianere maktet å samle alle sine menigheter i en kirke. De hollandsk-reformerte kirker dvs. boerkirkene derimot satset målbevisst på segregerte menigheter og kirkeorganisering etter Apartheid-filosofi-ens premisser. Boerkirkens ledere var ikke bare støttespillere for denne politikken, men flere av de reformerte prestene og teologene fremstod som arkitekter for Apartheid-filosofien både i stat og kirke.

De lutherske kirkene og misjonsselskapene kom til Sør-Afrika fra en rekke land i Europa og sto overfor en formidabel oppgave når det gjaldt å samles til én luthersk kirke. Etterhvert skulle det lykkes å samle de afrikanske misjonssynodene til én kirke, men inntil i dag er de hvite kirkene blitt stående utenfor den nasjonale lutherske kirken *Evangelical Lutheran Church in South Africa (ELCSA)*.²

Det er dette arbeidet mot luthersk kirkedannelse i Sør-Afrika vi vil forfølge i denne artikkelen. I hvilken grad har Apartheid-filosofien influert strukturen i den lutherske kirkefamilien. Satset man bevisst på å etablere segregerte hvite og svarte kirker? Var ikke lutheranerne villige til å dele økonomiske ressurser og felles kirkebudsjet, presteskap og felles lønninger, kirker og skoler?

2. Enhet og mangfold blant lutherske misjoner

Den første lutherske menigheten ble opprettet i Kappstaden. Tyske lutheranere som hadde tjeneste i Dutch East India Company, fikk i 1778 tillatelse til å etablere sin egen menighet og bygge sitt eget kirkehus. Det hevdes at hele 28 prosent av de første europeiske innvanderne i forbindelse med dette handelskompaniet var tyskere. Men tysk immigrasjon har fortsatt, og i dag regner en med at vel 50.000 sør-afrikanske statsborgere har tyske røtter. De satser bevisst på å bevare sin tyske arv i skole, kirke og kulturliv.

Fra Sverige og Norge registrerer man immigranter som slo seg ned i Marburg (Port Shepstone), Durban og Johannesburg. Immigrasjonen begynte i slutten av det 19. århundre.³

Den store lutherske innsatsen i kirke og misjon skjedde gjennom de lutherske misjonsselskapene, som satset på misjonsvirksomhet blant den afrikanske befolkningen.

Det gjelder følgende misjonsselskaper:

Brødremenigheten (BM) fra Hernhut startet misjonsvirksomhet i Kapp-provinsen allerede i 1737 og har siden bygd en kirke med vel

100.000 medlemmer. Særlig blant de halvhvite i Kapp-provinsen har Brødremenigheten hatt stor fremgang. Den har søkt samarbeid og kirkefelleskap med de lutherske misjonskirker i landet.

Det rhinske misjonsselskap (RM) sendte sine første misjonærer til Sør-Afrika i 1829 og begynte arbeid blant koikoi-folket (hottentotterne) i Kapp-provinsen i nært samarbeid med Brødremenigheten og London Missionary Society. Etterhvert trakk misjonen seg nordvestover inn i de store landområder som i dag utgjør den sydlige delen av Namibia. Denne misjonskirken har navnet The Evangelical Lutheran Church in Namibia og teller omlag 350.000 medlemmer.

Berlinermisjonen (BM) fra den tyske Landeskirche in Berlin /Brandenburg satset på en særdeles krevende misjonsstrategi. Fra året 1834 etablerte Berlinermisjonen sine misjonsstasjoner fra Kapp-provinsen i syd til Orange-fristaten, Transvaal og Natal. Strategien var å dekke hele Sør-Afrika med misjonsstasjoner fra syd til nord. Misjonen tok også opp arbeid blant tyske settlere.

Misjonsprest Hans Palludan Smith Schreuder kom i 1844 som utsending for *Det Norske Misjonsselskap (NMS)*, og etter anbefaling av misjonær S.Moffat i London Missionary Society satset han på Natal og Zululand. Da han ankom til Port Natal (Durban) var det ingen andre misjonsselskaper i selve Zululand.

Biskop H.S.Schreuder brøt med NMS i 1873, men fortsatte sin tjeneste som misjonær i *Schreudermisjonen*. I 1927 ble denne misjonen overtatt av Den norske synode i Amerika - i dag *Evangelical Lutheran Church in America (ALC)*. I Sør-Afrika er misjonens offisielle navn American Lutheran Mission, Schreuder Mission (ALM).

Svenska Kyrkans Mission (SKM) begynte arbeid i Natal og Zululand i nært samarbeid med biskop Schreuder. Etterhvert trakk misjonen seg nordover til Johannesburg-området og den krysset endog Limpopo-floden og etablerte misjonsarbeid i Rhodesia.

Den tyske *Hermannsburgermisjonen (HM)* med base i Landeskirche, Hannover begynte arbeid i Natal i 1856 og i Transvaal i 1857. Misjonærer og tyske settlere etablerte kristne bygdelag hvor hvite farmere skulle støtte misjonsarbeide blant den svarte befolkningen. Misjonen ble ofte kalt «bondemisjonen» i motsetning til den mer urbane Berlinermisjonen.

En splittelse i hjemmekirken i Tyskland førte til dannelsen av *Den hannoverianske frikirkemisjon (HFM)*, som startet arbeid i Natal i 1874 - både blant afrikanere og tyske immigranter. Misjonen markerer seg ved sin strenge ortodokse teologiske holdning og har i senere år mottatt økonomisk støtte fra Missouri-synoden og Wisconsin-synoden i USA.

Enda et luthersk misjonsselskap må nevnes, nemlig *Det finske*

misjonsselskap (FM) som startet misjonsarbeid i den nordlige delen av Sørvest-Afrika. Kirken teller i dag omlag 380.000 medlemmer.

De lutherske «Landeskirchen» i Tyskland støttet etterhvert arbeidet blant de tyske settlere i Kapp-provinsen. I dag er dette diasporaarbeidet samlet i Kapp-kirken og teller omlag 6000 medlemmer.

De samme «Landeskirchen» gikk inn i Sør-Vest Afrika (Namibia) for å støtte arbeide blant tyske settlere. De tyske menigheter er samlet i Evangelical Lutheran Church in South West Africa. Kirken teller omlag 26.000 medlemmer.

Menighetsarbeid blant tyske innvandrere i Natal og Transvaal er i dag samlet i *Evangelical Lutheran Church – Transvaal/Natal*. Kirken har vel 12.000 medlemmer.

Den lutherske menighet blant norske settlere i *Marburg* syd for Durban ble etablert i 1882, men medlemmene er etterhvert flyttet ut. Menigheten forsetter, men fungerer ikke lenger som en luthersk menighet.

I Durban hadde norske settlere startet *St.Olavs menighet* i 1890. Helt til 1980-årene ble menigheten betjent med norske prester. Under innflytelse av karismatiske bevegelser er den i dag tilknyttet Church of England.¹

Under gull-rushet i *Johannesburg* ble det mot slutten av forrige århundre dannet en skandinavisk menighet. Den er senere kjent som *Den svenske menighet i Johannesburg*.

De afrikanske misjonssynodene, som ble fruktene av de forskjellige misjonsselskapene nevnt ovenfor, ble i 1975 samlet i *Evangelical Lutheran Church in South Africa (ELCSA)*. Kirken teller omlag 750.000 medlemmer. Den store majoriteten av kirkens medlemmer er afrikane, men der er også halv hvite, indere og enkelte hvite medlemmer.

De lutherske misjonene som startet arbeid i Sør-Afrika, kom fra lutherske kirker i Europa med forskjellige tradisjoner i liturgi, kirke-musikk, kirkeordning og teologi. Det var forskjell på den urbane, økumenisk motiverte Berlinermisjon og den ortodokse, strengt konservative Hermannsburgermisjon. Den noe høykirkelige Svenska Kyrkans Mission markerte seg fra den lavkirkelige Brødremenighet.

De to verdenskrigene i 1914-1918 og 1939-1945 skapte ikke bare økonomiske problemer for luthersk misjon i Sør-Afrika, men også nasjonale spenninger oppsto mellom misjonærer og prester. Flere tyske misjonsarbeidere støttet Tyskland i kampen mot England og dets allierte. Majoriteten av tyske innvandrere viste sympati for Hitlers nazi-styre. Det samme gjorde boerne i landet.

I Natal og Zululand, som utgjør et relativt begrenset landområde, kom flere lutherske misjoner til å arbeide side om side. Det gjaldt

NMS, SKM, BM, HM, og senere kom også HFM og ALM til. I stigende grad måtte spørsmål om samarbeid melde seg.

Allerede i 1889 tok biskop Nils Astrup initiativ til å danne *General Lutheran Conference* i Natal og Zululand, hvor lutherske misjonærer og prester møttes en gang i året til drøfting av felles problemer. Likeledes var de opptatt av visjonen om en luthersk kirke i Natal. I året 1897 ble de enige om å utgi kirkebladet *Isithunywa*, eg. *Sendebud* på zulu-språket, for afrikanske menigheter i Natal og Zululand.

I 1912 vedtok tre av misjonsselskapene i Natal å danne et samarbeidsorgan som ble kalt *Co-operating Lutheran Missions in Natal and Zululand (CLM)*.⁵ Følgende misjoner ble med, nemlig NMS, SKM og BM. Senere kom også ALM og HM med. Allerede i 1912 bestemte CLM å opprette felles lærerskole på Umpumulo (NMS-misjonstasjon), felles evangelistskole på Emmaus (BM-misjonstasjon) og felles presteskole på Oscarsberg (SKM-misjonstasjon). Senere ble det startet et felles bokforlag, *Lutheran Publishing House*, med kontor i Dundee og senere flyttet til Durban. Der utga man bl.a.felles luthersk salmebok, Luthers lille katekisme, en rekke lesebøker for barneskolene og kirkebladet *Isithunywa*.

CLM gjorde også vedtak når det gjaldt fordelingen av «misjonsfeltene». Det ble bestemt at NMS skulle ta ansvar for misjonsarbeidet i Durban-området. Berliner-misjonen ble tildelt Pietermaritzburg og SKM skulle bære ansvaret for misjonsarbeidet blant zulufolket i Johannesburg-området. Ordningen var en hjelp for noen år, men senere viste det seg at vedtaket ble en hindring for videre ekspansjon, da det hindret ALM og HM fra å rykke inn i disse områdene. Og disse misjonene hadde større ressurser både i økonomi og personell.

Det ble også CLM som startet arbeid blant inderne i Durban-området. Dermed brøt CLM rasebarrieren. Tidligere hadde man begynt arbeid mellom halv hvite, men disse inngikk helst som medlemmer i de afrikanske menighetene. Når CLM ikke opptok arbeid blant den hvite befolkningen, skyldtes det at både tyskere og skandinaver hadde sine egne, selvstendige, hvite menigheter. Det gjaldt f.eks i Durban hvor det var tyske menigheter tilhørende Natal/Transvaal synoden og den selvstendige St.Olavs menighet for norske innvandrere. I tillegg hadde Durban egen sjømannskirke, drevet av Den Norske Sjømannsmisjon.

Målet for CLM var å danne en luthersk kirke, og CLM ble et effektivt og dynamisk organ for samarbeid og enhet. I slutten av 40-årene etablerte CLM et unionsråd, *Advisory Synod*, med sine underutvalg for teologi, liturgi, konstitusjon og økonomi, der hvite og svarte representanter arbeidet side om side. Der ble grunnen lagt for byggingen

av en felles luthersk kirke i Natal og Zululand.

Av særlig viktighet ble *Den felles-lutherske presteskolen, (Lutheran Theological College) LTC*, som i 1962 ble flyttet til Umpumulo hvor den overtok bygninger og campus etter den store lærerskolen. I hele fire år bodde og studerte de teologiske studentene på samme institusjon, og som prester ble de effektive pådrivere for en felles luthersk kirke. Presteskolen opptok også studenter fra lutherske synoder i Kapp-provinsen, Transvaal og Orange-fristaten, men også fra Rhodesia (Zimbabwe) og Sør-Vest Afrika (Namibia).⁶

På de felles-lutherske prestemøtene arrangert av CLM ble målsettingen om en felles-luthersk kirke stadig tatt opp i foredrag og diskusjoner. Ved presteskolen ble det opprettet et *Missiological Institute* som bl.a. arrangerte årlige økumeniske konferanser med emner som grep inn i den aktuelle kirkelige og politiske situasjon i Sør-Afrika. Slik ble Umpumulo en dør for de ofte isolerte lutherske kirker i den samtidige situasjon for kirke og misjon i Sør-Afrika. Etterhvert etablerte presteskolen også samarbeid med *Christian Institute* ledet av boerpresten og apartheid-motstanderen Beyers Naude, og South African Christian Council, som senere ble ledet av anglikaneren Desmond Tutu.

I 1960 lyktes det å etablere *Evangelical Lutheran Church in South Africa - South Eastern Region (ELCSA-SER)* hvor fem av de samarbeidende lutherske synodene i Natal og Zululand gikk sammen i én kirke. Dermed var den første brikken i det lutherske enhetsarbeidet blitt virkelighet. Nedenfor kommer vi tilbake til denne kirkedannelsen.

I 1953 samlet lutheranerne i det sørlige Afrika seg i *Council of Churches on Lutheran Federation (CCLF)*, der samtlige lutherske kirker og misjoner ble medlemmer. Det gjelder også Sør-Vest Afrika og Rhodesia. I dette kirkerådet samlet man over 1 million lutheranere. Målsettingen var dannelsen av en nasjonal luthersk kirke som skulle omfatte både hvite og afrikanske kirker og menigheter i hele det sørlige Afrika. CCLF startet også utgivelsen av det teologiske magasin *CREDO* med engelsk og afrikaans som språkform. Redaksjonen ble lagt til fakultetet ved LTC med rektor som ansvarlig redaktør. En rekke betydningsfulle artikler omkring luthersk samling ble trykt i dette tidsskriftet.

Det var et stadig stigende behov for samarbeid mellom de lutherske misjonsselskaper og misjonssynoder. Byene i Sør-Afrika vokste og måtte gi plass til stor-industrien som rykket inn. Det betydde mellom annet opprettelse av «native townships» hvor byrådene utdelte kirketomter til de forskjellige kirkesamfunn. Og lutheranerne fikk problemer siden de ikke opptrådte som én samlet kirke, men fordel-

te seg på en rekke misjoner og synoder. Fra regjering og parlament ble det utstedt stadig nye lover og forordninger stemplet med boerregjeringens Apartheid-filosofi. På en rekke områder fikk denne lovgivningen avgjørende innflytelse på kirkenes skolearbeid, hospitalsarbeid, men også på menighetsarbeide. Situasjonen krevde at de spredte lutherske enheter opptrådte samlet og talte med én tunge.

Medlemmer i CCLF var både misjonsselskaper og kirker. I praksis betydde det at hvite misjonærer ble de dominerende representanter. Derfor opprettet man i stedet *Federation of Lutheran Churches in South Africa (FELCSA)*⁸. Dette skjedde i 1966, og bare kirker kunne være medlemmer. Det betydde at her fikk afrikanerne sterkere innflytelse sammenlignet med CCLF. Heller ikke FELCSA fikk noen lovgivende eller administrativ myndighet over medlemskirkene. Men federasjonen kunne handle på vegne av medlemskirkene når den ble bedt om å gjøre det. FELCSA ble også det nasjonale samarbeidsorgan for *Det lutherske verdensforbund (LVF)*.

Fra begynnelsen av 1960-årene engasjerte LVF seg stadig sterkere i Sør-Afrika, og misjonsavdelingen, Commission on World Mission, (CWM), hadde stadig Sør-Afrika på dagsordenen under sine årlige møter. Man var bekymret over de lutherske kirkene som var så splittet. Når det gjaldt den politiske utviklingen i landet, viste de ofte en passiv holdning. LVF kan bare handle på medlemskirkenes vegne og kunne derfor ikke gripe direkte inn i utviklingen i Sør-Afrika. Men staben i Geneve var ofte på besøk og støttet arbeidet til samling mot en nasjonal kirke. FELCSA mottok større bidrag til studiarbeid omkring problematikken «stat og kirke», og det ble knyttet nær kontakt med presteskolen på Umpumulo. Således ga LVF store økonomiske bidrag bl.a. til oppbyggingen av det store teologisk biblioteket på presteskolen og til opprettelse av skolens missiologiske institutt.⁹

Etter søknad fra regional-kirkene i Sør-Afrika påtok LVF seg å sende en representant til det sørlige Afrika for å studere kirkenes sosial-etiske engasjement og mulighetene for luthersk samling til én nasjonal kirke. Tyskeren H. W. Florin aksepterte utfordringen, og hans «Lutherans in South Africa, Report on a Survey 1964-1965», ble til stor hjelp for videre samarbeid blant lutheranerne i Sør-Afrika.

Endelig i 1975 lyktes det å etablere en nasjonal luthersk kirke, *Evangelical Lutheran Church in South Africa (ELCSA)* med fire bispedømmer geografisk fordelt idet en stort sett fulgte provinsinndelingen i Sør-Afrika. Kirkens hovedkontor ble plassert i Johannesburg, men hvert bispedømme fikk sitt senter. Liksom i 1960 da misjonssynodene i Natal og Zululand sluttet seg sammen til en kirke, lyktes det heller ikke denne gang å få de tyske synodene med i den lutherske storkir-

ken. Medlemstallet ble beregnet til over 750.000.

De to lutherske kirkene i Namibia og den ene lutherske kirken i Zimbabwe gikk ikke inn som bispedømmer i den nye kirken. Den politiske situasjon gjorde det vanskelig, og de geografiske avstandene var enorme. Heller ikke Brødremenigheten ble med i den store lutherske samlingen.

Når lutheranerne ikke lyktes med å etablere en nasjonal kirke som omfattet både hvite og svarte kirker, så kan man stille spørsmålet om det allikevel var boernes Apartheid-filosofi som ble lagt til grunn for kirkedannelsen. Det var nettopp i 60- og 70-årene at boernes nasjonalistparti fikk gjennomført sitt rigide Apartheid-program. Blant kirkene i Sør-Afrika var det bare boerkirkene som adopterte denne filosofien i sin kirkestruktur. For å finne svar bl.a. på dette spørsmål må vi ta for oss teologien og missiologien i de lutherske kirkene og misjonsselskapene.

3. Misjonsstrategi og teologiske brytninger

Vi har påvist at lutherske misjonsselskaper og immigrasjonskirker kom fra forskjellige kirker i Europa og Amerika. Derfor representerte de forskjellig misjonsstrategi og teologi.¹⁰

Misjonsselskapene NMS, SKM og ALM var preget av anglosaksisk misjonssyn, slik det ble utformet av missiologene Henry Venn og Roland Allen. Det var deres misjonsstrategi som kom til å prege misjonærene fra England, Skottland og Amerika. Også de skandinaviske misjonærer hørte til denne tradisjon. Målet var å vinne den enkelte for Kristus og samle de troende i «selfgoverning, selfsupporting and selfpropagating churches».

I Sør-Afrika ble det fra de engelsk-talende kirker og misjoner satset sterkt på utdanningssektoren - like fra grunnskole til universitet. Det progressive afrikanske lederskikt både i kirker og frigjøringsbevegelser kom særlig fra disse kirkene. Helt til slutten av 1950-årene var skolevesenet i landet drevet i kirkelig regi, men subsidiert av staten.

De tyske misjonene var preget av tysk missiologi under innflytelse av missiologene Bruno Gutmann, Gustav Warneck og Siefried Knak. Målet var å samle stammene og nasjonene i den kristne kirke. Slik utformet man på tysk side begrepet «Volkstum» også i missiologisk sammenheng. I boken *Erfahrungen und Grundgedanken der deutschen evangelischen Mission*, heter det: «and declares it to be an error of the mission strategy when it attempts to divorce the individual from such contexts as family, class or tribe in order to replace this natural community with the congregation of Christ».¹¹

Dette betydde en misjonsstrategi som understreket betydningen av

stammen, stammekulturen, språket og de sosiale ordningene i det afrikanske samfunnet. Særlig hermannsburgerne (HM) var preget av dette grunnsynet, og det førte også til store stammekirker i den vestre delen av Transvaal. Men også berlinerne (BM) søkte å forfølge denne «tribal approach» i nordre og søndre deler av Transvaal.

Som ledd i denne misjonsstrategien kjøpte disse misjonene store farmer på 20.000-30.000 mål i grenselandet mot svarte landområder. De ble strategiske sentra for misjonskirkene. Dette var misjonsstrategien også for boerkirkens misjon. Både hermannsburgere og berlinere følte slektskap med boerkirkens teologi og misjonsstrategi. Det bør også tilføyes at ledere og medlemmer i de tyske kirkene i Sør-Afrika var tiltrukket av boerkirkens teologi og politiske synspunkter. De fleste var medlemmer av boernes *National Party*, som gjennomførte Apartheid-politikken i årene 1948-1994. Det var nettopp i disse årene lutheranerne i Sør-Afrika prøvde å samle seg i en nasjonal kirke.

Boerkirkens teologer var sterkt påvirket av tysk teologi og misjonstenkning. Men deres egne teologer, som Abraham Kuyper, du Plessis og G.B.A. Gerdener fikk avgjørende innflytelse på boerkirkens misjonsstrategi og på boernes holdning til rasespørsmålet i det hele - både i stat og kirke.

Teologen Kuypers utgangspunkt er prinsippet om pluriformitet, dvs. fra et felles utgangspunkt utvikler det seg forskjeller, som fører til ulike raser, stammer og folk. Det er Guds vilje at disse skal bevare sin egenart og dermed sikre mangfoldet i skaperverket. Derfor må rasene og stammene bevare sin integritet og må ikke blandes. Bare slik kan rasens, folkets og stammens kultur bevares som det konstitutive element i de respektive kulturer.¹²

Det er denne teologien som fører til Apartheid-filosofien både i kirke og stat. Dermed blir boerkirkens teologer arkitekter for boernes politiske Apartheid-program. Der heter det mellom annet: «The people desire to permit no equality between coloured people and white inhabitants, either in Church or State».¹³ Derfor gjennomfører boerne gjennom sitt *National Party* systemet med «homelands» og «Group Areas Act». De afrikanske stammefolk må bo i sine tildelte landområder (homelands) innenfor den hvite sør-afrikanske staten. I byene får afrikanere oppholdstillatelse bare i den utstrekning de er nødvendige for industrien i det hvite samfunn, og som kokker, hushjelpere, barnevakter og hagegutter i de hvite hjem. Denne teologien får også avgjørende betydning for den kirkelige struktur. Svarte og hvite må ha separate kirker og menigheter, og svarte kan ikke tillates å gå til gudstjeneste i hvite menigheter.

I Natal og Zululand viste det seg vanskelig å gjennomføre en stra-

tegi med sikte på å vinne et helt folk for den kristne tro. Zulukongene inntok en svært negativ holdning til de hvite kolonimyndigheter og til misjonsselskapenes innrykk i zulukongens rike. Misjonsstasjonene ble betraktet som brohoder for britisk okkupasjon av det selvstendige afrikanske kongedømme. Dette rammet også biskop H.S. Schreuder, selv om han oppnådde zulukongenes vennskap og ble tilkalt som deres spesielle rådgiver og sendemann. Verken Schreuder eller de andre pionermisjonærene lyktes i å vinne kongehuset eller de mektige «izinduna», dvs. rådgiverne, for evangeliet. De måtte satse på å vinne den enkelte og samle de troende i menigheter og kirker. Dette stemte også overens med den individualistiske og pietistiske tradisjon som preget disse misjonenes hjemmekirker.

Gjennom den engelske koloniseringen ble Natal tidlig preget av engelske kolonister, engelsk lov, skolesystem og kultur. Engelske kirker og misjonsselskaper fikk stor inngang i denne provinsen. Skandinaviske og amerikanske misjonærer søkte også kontakt og samarbeid med anglikanere, kongregasjonalister, metodister og presbyterianere. Slik deltok de aktivt i *Natal Missionary Conference*. Både NMS, SKM og ALM ble regnet som hørende til de engelsktalende kirker og den teologi som preget disse kirkene med sitt syn på menneskeverd, frihet og rettferdighet. Om mennesket lærte man at det var skapt i Guds bilde. Derfor var det ingen forskjell på rasene og folkene.

Innenfor de engelsktalende kirker var det derfor intet teologisk problem å ha hvite og svarte medlemmer i den samme menighet og det samme kirkesamfunn. Biskopene f.eks. i den anglikanske kirke hadde bispedømmer som omfattet alle anglikanere uansett rase eller stammertilhørighet. Det samme gjaldt i romerkirken og ble etterhvert gjennomført også i metodistkirken og i den kongregasjonalistiske kirken.

Fra medlemmene i disse kirkene rekruttertes ledere og fotfolk i frigjøringsbevegelsene som vokser frem fra begynnelsen av dette århundre. Det gjelder *African National Congress*, (ANC) og *Pan African National Congress* (PAC). Til å begynne med gjaldt dette også *Inkatha*, men dette parti utviklet seg mer og mer i retning av et etnisk-dominert parti som zulufolkets frigjøringsbevegelse. ANC-presidenten Albert Luthuli var leder for kongregasjonalist-kirken i Sør-Afrika, og Nelson Mandela var medlem av metodistkirken. Mangusuthu Buthelezi var medlem av kirkerådet for den anglikanske kirken, Church of the Province. Det var ingen direkte forbindelse mellom kirkene og disse frigjøringsbevegelsene, men det var nær kontakt. *South African Council of Churches* (SACC) kom til å spille en helt avgjørende rolle i kirkenes kamp for menneskeverd, frihet og rettferdighet. General-

sekretæren het Desmond Tutu, og formann i en rekke år var den lutherske biskopen i ELCSA Manas Buthelezi.

Under frigjøringskampen vokste det frem en frigjøringsteologi som var påvirket av latin-amerikansk frigjøringsteologi og borgerrettsbevegelsen blant de svarte i USA. I Sør-Afrika får denne teologien navnet *Black Theology* eller *African Theology*.¹⁴ Ved universiteter og presteskoler utvikles en «*contextual theology*»,¹⁵ som sterkt understreker den sosiale og politiske situasjonen som de afrikanske folk befinner seg i. Det er i deres kontekst at bibelordet skal anvendes konkret og direkte - både på presteskolen og i de mange bibelgruppene rundt om i menighetene. Også den lutherske presteskolen LTC på Umpumulo var påvirket av denne teologien, - ikke minst institusjonens missiologiske institutt.

Hvordan reagerte de lutherske kirkelederne på Apartheid-regimet som utfoldet seg i årene 1948-1994 og fikk så store følger for den afrikanske befolkning? Prosten Lindinkosi Dlamini, senere biskop i ELCSA, hevder «at ethvert politisk program som baserer seg på diskriminering, utnyttelse, frykt og hat, er i motsetning til de kristne prinsipper. I Sør-Afrika,» sier Dlamini, «har Apartheid-politikken resultert i at mange afrikanere assosierer kristendommen med slaveri og diskriminering av underprivilegerte grupper. Derfor må det være de kristnes oppgave å vise at segregasjonalistenes ideer er i radikal motsetning til den kristne tro om at alle mennesker er skapt i Guds bilde.» Han konkluderer slik: «Derfor er rasefordommer og rasediskriminering i loddrett motsetning til den kristne lære om menneskets verdighet. Slik er bantustan-politikken (med egne homelands for de forskjellige stammer) et direkte angrep på enheten mellom mennesker. Vi registrerer at landets regjering identifiserer seg bare med den hvite befolkning og behandler oss svarte bare som leketøy».¹⁶

Dosent C. Mngadi ved universitetet i Zululand og prest i ELCSA-SER hevdet at mange av våre kirkemedlemmer er redd for å protestere av frykt for konsekvensene. «Det finnes utallige eksempler på hvordan en lett kan miste jobben - enten det er i postverket, ved jernbanen, som lærer i skolen eller i det private næringsliv. Misjonærene kan protestere og i verste fall blir de utvist av landet. Men svarte afrikanere - hvor skal de gå?»¹⁷

ELCSA-biskopen dr. Manas Buthelezi er nådeløs i sin kritikk av Apartheid-regimet og dets ideologi i sitt foredrag om «Church Unity and Human Divisions of Racism» under LVF's generalforsamling i Dar-es-salam i 1977. Han påpeker at kirkens eneste grunnlag er Jesus Kristus, og det «å bøye seg for andre navn fører til skapelse av andre guder ved siden av den levende Gud. Etniske og økonomiske guder

skiller menneskene, fordi deres jurisdiksjon og makt er begrenset til trosdimensjonen hos den enkelte gudsydiker... Derfor er rasisme vranglære verre enn de gamle vranglærere». Han konkluderer slik: «Den splitter kirken, mens den tilsynelatende opprettholder de aksepterte bekjennesskrifter og kultiske symboler i kirken. I en sann kirke tilber kirkemedlemmene i ett og samme gudstjenestehus, hvor det ikke er segregasjon på grunn av rase. Derfor kan den sanne kirke administreres bare ved én kirkeadministrasjon i et gitt geografisk område. Kristent fellesskap og enhet med våre kristne brødre betyr at vi må bære hverandres byrder, også der hvor disse er blitt en tung byrde å bære.»¹⁸

Under LVF's generalforsamling i Budapest 1984 holdt ELCSA-presten T.S. Farisani et gnistrende innlegg om hvordan han som afrikaner oppfatter Apartheid-regimet og sier: «Apartheid arbeider klokka rundt for å ødelegge vår fred med Gud og med våre brødre og søstre i kirke og stat. Det er et Guds under og mysterium at så mange av oss (afrikanere) i Sør-Afrika fremdeles uttaler ordet "fred" og omfatter alt hva dette ordet står for... Det er utrolig at i våre hvite lutherske kirker i Sør-Afrika synes blodet i de hvite medlemmene å være tykkere enn Jesu Kristi blod, det som binder sammen alle kristne - endog de svarte».¹⁹

De uttalelsene som her er gjengitt kommer alle fra afrikanske prester og kirkeledere i ELCSA. Samtlige var de utdannet ved presteskolen på Umpumulo, LTC, og det forteller om anti-Apartheid holdningen som rådet også i den lutherske kirken ELCSA. De var sterkt støttet av misjonærer fra Norge, Sverige og USA. Blant tyske prester og misjonærer ble slike anti-Apartheid-uttalelser oftest stemplet som politisk propaganda - influert av den sterke frigjøringsvind som blåste over Afrika. Tyske teologer og kirkeledere hevdet at dette var mistolkning av den lutherske lære om de to regimenter, det verdslige og det åndelige regimenter. Så lenge kirken fritt kan forkynde evangeliet, er det ikke kirkens oppgave å blande seg i den politiske debatt. Enkelte representanter for dette synet var heller ikke helt fremmed i misjonærmiljøene fra Norge, Sverige og USA. Men de var forsiktige og uttalte seg sjelden eller aldri i den aktuelle sør-afrikanske situasjon. De var kanskje flinkere til å skrive om dette i hjemlandenes misjonspublikasjoner.²⁰

Denne passive holdningen til gjennomføringen av Apartheid-politikken og dens politiske ideologi skapte store problemer under unionsforhandlingene mellom de lutherske kirker i Sør-Afrika. Ikke mellom de afrikanske kirkene, men mellom de hvite lutherske kirker og deres afrikanske søsterkirker. Som vi senere skal se, var de tyske forhandlingsledere - misjonærer og prester - egentlig ikke interessert i

en organisatorisk enhet. Det ble hevdet at i en luthersk kirke var det tilstrekkelig med en åndelig enhet basert på Skrift og bekjennelse. Når det gjaldt kirkens forhold til staten og kirkens profetiske ansvar i kampen for menneskeverd og rettferdighet, inntok man en passiv holdning. Kirken må forholde seg nøytral til den politiske utvikling og det verdslige regimene, og skal ikke blande seg i politikk. Dog skal konkrete urettferdigheter påpekes, ble det hevdet.

I neste nummer av NOTM følger artikkelen «Luthersk kirkedannelse i Sør-Afrika II, Apartheid og kirkens enhet». Der drøftes de lange og spennende forhandlinger som førte frem til luthersk samling - først i Natal-provinsen og deretter på det nasjonale plan.

NOTER

1. Til den korte fremstillingen av Sør-Afrikas kirkehistorie, se Gunnar Lislerud, «Kirke og stat i Sør-Afrika» i *TTK* 1969, s. 196 ff. Se også R.Elphick (red), *History of the Christian Church in South Africa*, Cape Town 1997.
2. Termen «synode» brukes i Sør-Afrika ofte om et mindre kirkesamfunn til forskjell fra begrepet «kirke», som forbeholdes de større kirkesamfunn. Slik ble ordet brukt om «misjonssynodene» som ble til ved sammenslutning av menigheter vokst frem under et bestemt misjonsselskap. Flere misjonssynoder ble forenet i en kirke f.eks. «Evangelical Lutheran Church in South Africa - South Eastern Region». Teologisk sett bør det ikke være noen forskjell mellom «synode» og «kirke».
3. Jf. G.Scriba/G.Lislerud, «Lutheran Missions and Churches in South Africa» i E.Elphick, op.cit. s.173-194.
4. Church of England er i Sør-Afrika en mindre, anglikansk splintergruppe utgått fra den store Church of the Province, som i 80-årene kalte domprosten i Johannesburg, Desmond Tutu, til erkebiskop.
5. Jf. H.Schlyter, *The History of the Co-operating Lutheran Missions in Natal, 1912-1951*, Durban 1953. Se også O.Sarndal, *Umlando wamabandla amaLuthere asizanyayo eSouth Africa 1912-1962*, Durban 1962.
6. Jf. Gunnar Lislerud, *Lutheran Theological College 1912-1962*, Umpumulo 1996.
7. Minutes of the First Meeting of the CCLF, Pretoria 1953. Se også Carl-J. Hellberg, *A Voice of the Voiceless*, Lund 1979, s. 44ff.
8. Ibid., s. 79.
9. Ibid., 35f. Se også H.W.Florin, *Lutherans in South Africa. Report on a Survey 1964-1965*, Johannesburg 1963.
10. Florin, op.cit., s. 80f.
11. Bruno Gutmann i Siegfried Knak, *Erfahrungen und Grundgedanken der deutschen evangelischen Mission*, Berlin 1938, s. 32ff.
12. Gunnar Lislerud, «Kirke og stat», op.cit., s. 206.
13. Wolfram Kistner, «The Inter-relation between religious and political thinking with regard to the South African racial Problem (1952-1967)» i *Report on Pastoral Institute, Umpumulo 1967*, s.179ff.
14. Jf. Gunnar Lislerud, «Svart teologi» i Tømm Kristiansen, *Desmond Tutu*, Oslo

- 1984, 80-84. Se også Gunnar Lislerud, «Kontekstuell teologi», Oslo 1996.
15. Jf. G. Wittenberg, *I heard the Cry of my People. A Study to Exodus 1-15*, Pretoria 1971.
 16. L. Dlamini, «A Christian looks at Bantustan Policy» i *Report on Pastoral Institute, Umpumulo 1967*, s. 49ff.
 17. C. Mngadi, «Everyday Compromise between the Laws of South Africa and our Christian Faith», i *Report on Pastoral Institute, Umpumulo 1967*, 96ff.
 18. Manas Buthelezi, «Church Unity and Human Division on Racism» i *LWF-Studies*, Geneve 1984, s. 13ff.
 19. T. Simon Farisani, «Hope for Humankind/Reaction» i *LWF Report*, Budapest 1984, s. 66ff.
 20. Flere norske misjonærer har i diverse innlegg i *Norsk Misjonstidende* tatt klar avstand fra Sør-Afrikas Apartheid-politikk. Se bl.a. Andreas Løken «Utfordringer i den politiske situasjon» i nr. 12, 1960. Sammen med rektor Nils Monstad ved Pre-Seminary School, Umpumulo, var Løken med i redaksjonskomiteen på 6 medlemmer, som forfattet «Umpumulo Memorandum», Umpumulo 1967. Leder for redaksjonskomiteen var LTC-rektor Gunnar Lislerud. Se også Berit Hagen Aگوی, *Den tveytidige protesten* hovedoppgave i historie, Oslo universitet 1987, 96ff. Jf. Trond Bakkevig, «Den norske kirke og kampen mot apartheid», Oslo 1995, 7ff.

Gunnar Lislerud, f. 1921, cand.theol. MF 1948, M. TH. Luther Seminary, USA 1957, M.D. University of South Africa 1960. Misjonsprest i Sør-Afrika (American Lutheran Church/Schreudermisjonen) 1949-1968, dosent Luther Theological College, South Africa 1958-1960, rektor ved samme institusjon 1960-1968. Sokneprest i Holmen 1968-1976, biskop i Borg bispedømme 1977-1990.

Sekretær for Co-operating Lutheran Missions in Natal, medlem av unionskomiteen Advisory Board, formann for Den teologiske kommisjon ELCSA-SER, studieleder for ELCSA-SER og CCLF, redaktør for kirkebladet *Isithunywa* (zulusk) og teologisk tidsskrift *Credo* (engelsk og afrikaans). Medlem av studiekommisjonen for LVF. Redaktør av flere bøker og utgitt en rekke artikler om missiologiske og teologiske emner på flere språk.

Lutheran merger in South Africa

Part I: Dynamic missionary enterprise

The first Lutheran congregation was established among German settlers in Cape Town in 1778, and the Moravian Church started its first mission station in the Cape district already in 1737. The evangelical revivals in Europe during the first part of the 19th century led to the founding of several mission societies, starting up missionary work also in the southern part of Africa. They were: Rhenish Mission (1829), Berlin Mission Society (1834), Norwegian Missionary Society

(1844), Hermannsburg Mission Society (1856), Finnish Mission Society (1868), Schreuder Mission (1873), Church of Sweden Mission (1876), Hannoverian Free Church Mission (1874). Lutheran Missions in Natal established in 1912 «The Co-operating Lutheran Missions in Natal» and succeeded in building common institutions for teachers training (Umpumulo), evangelists training (Emmaus), joint theological seminary (Rorke's Drift/Umpumulo) and a Lutheran Publishing House (Dundee/Durban).

In 1960 the Lutheran missions and their african synods in Natal succeeded in establishing The Evangelical Lutheran Church in South Africa – South Eastern Region (ELCSA-SER). A national Lutheran church, The Evangelical Lutheran Church in South Africa (ELCSA), was built in 1975. The German Lutheran churches, however, remained outside both mergers. The road towards church unity had to face missiological and theological differences due to different traditions and strategic thinking in the home churches in Europe and USA. The political situation in South Africa under the Apartheid-regime, 1948-1994, with its Apartheid ideology made its influence also upon the merger negotiations.